

retrospect, conditions of improvement of professional and personal qualities and the specifics of the process of professional development of subject-teachers, content, management, etc.

Key words: education, teacher, advanced training, continuing education, Ukraine.

Дата надходження статті: «23» серпня 2019 р.

УДК 378.147

Цюприк А. Я.*

ФІЛОСОФСЬКО-НАУКОВІ ПЕРЕДУМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті висвітлено положення оптимізації вищої освіти, яка передбачає поглиблення змісту професійної підготовки студентів. Показано, що засвоєння аудиторного компонента знання не дозволяє забезпечити процесу їх повноцінного засвоєння студентами. Аналізуються закони філософії в контексті педагогічних основ самостійної діяльності студентів. Показано, що розвиватися може лише система самостійно вироблених знань, а сукупність фактологічних знань є догматичною. Розглядаються базові положення самостійної діяльності студентів в контексті філософських категорій (оптимізацію самостійної освіти студентів як одиничне доцільно реалізовувати в навчанні, ураховуючи тісний зв'язок із розвитком професійної освіти як загальним та розвитком самостійної освіти як особливим; результативність самостійної діяльності, окрім наукового обґрунтування та прогнозування часового інтервалу появи реального результату оптимізації, потребує забезпечення певних умов у середовищі навчання, адаптації до цих умов викладачів і студентів, що дає змогу одержати максимальний результат професійної підготовки з мінімальною затратою сил та навчального часу; одним із найважливіших завдань самостійної діяльності студентів є виокремлення закономірностей її оптимізації серед інших випадкових явищ; у самостійній діяльності студента необхідно реалізувати єдність змісту, форми, функції та структури, тому що нівелювання форм оптимізації суттєво гальмує розвиток її змісту, а недооцінення функцій гальмує інноваційні зміни структури освіти; самостійна освіта передбачає, передусім, розуміння внутрішнього її сенсу, розкриття суперечностей тенденцій професіоналізації та професіоналізму в підготовці студентів, що дає змогу ефективно розвивати зовнішній бік самостійної діяльності; щоб обґрунтувати та використати в навчанні оптимізацію самостійної освіти, треба розкрити її сутність, вивчити внутрішні процеси, а не зупинятися лише на зовнішньому аспекті явища оптимізації).

Ключові слова: самостійна діяльність, аудиторна діяльність, студент, заклади вищої освіти, оптимізація, філософсько-методологічні передумови, закони філософії, категорії філософії,

Оптимізація освіти – важлива передумова й основа становлення професійної компетентності фахівця, розвитку в нього творчого потенціалу мислення й культури. Студент за перші три-чотири роки навчання повинен охопити загальні і професійні дисципліни, бо саме вони містять коло основоположних питань як із фундаментальних, так і з загальноосвітніх галузей знань, без яких немислима інтелігентна людина. Водночас саме по собі навіть глибоке засвоєння аудиторного компонента знання зовсім не рівнозначне розумінню й можливості продуктивно використовувати набуті знання.

Під оптимізацією зазвичай розуміють максимізацію чи мінімізацію певного корисного результату (мети, цільової функції, критерію ефективності тощо) за рахунок «оптимального» розподілу наявних ресурсів. Але принципово важливо розуміти: якщо немає мети, не визначено, який результат ми прагнемо отримати, то немає й оптимізації. Оптимізація – це не будь-яке покращення, а досягнення найкращого

*© Цюприк А. Я.

можливого за наявних умов результату [1].

Оптимізація професійної освіти є сучасною вимогою, тож, очевидно, треба знаходити шляхи оптимального поєднання самостійної діяльності з аудиторною компонентою навчання, а не протиставляти їх одна одній. Оптимізація співвідношення аудиторної та самостійної діяльності студента є однією з важливих проблем, які практично не досліджувалися в педагогічній науці. Продуктивність ідеї багаторівневої оптимізації полягає в об'єднанні власне оптимізації співвідношення аудиторної та самостійної діяльності студента в єдиний цілісний процес. Закони філософії в контексті самостійної діяльності розглядаємо як обґрунтування концептуальних ідей самостійної діяльності.

Ми переконані, що правильне розуміння й застосування філософських категорій до теоретичних і практичних цілей освіти суттєво допомагають у виконанні суто професійних завдань. У дослідженні філософських категорій у контексті самостійної діяльності студентів ми послуговувалися загальноприйнятими визначеннями і трактуваннями філософських категорій, відображених у філософській літературі.

На теоретичному й методологічному рівнях досліджувану проблему розглядали в різних контекстах: оптимізація в освіті (В. Бахрушин [1]), розвиток теорії і практики самостійної роботи студентів у навчальному процесі в другій половині XIX – початку XXI століття (В. Бенера [2]), індивідуалізація самостійної навчальної діяльності (А. Бутра [3]), критерії оптимізації навчання в закладі вищої освіти (З. Ковальчук [4]), організація самостійної навчальної діяльності студентів (О. Малихін [5]), теоретико-методологічні аспекти формування вмінь самостійної пізнавальної діяльності студентів (О. Муківіз [6]), теоретико-методологічні основи розвитку самостійної пізнавальної діяльності (М. Солдатенко [7]) тощо. Водночас аналіз феномену самостійної навчальної діяльності в контексті філософських категорій не був предметом уваги дослідників, що й зумовило вибір тематики пропонованої статті.

Мета статті – обґрунтувати теоретичні засади оптимізації самостійної діяльності в контексті провідних категорій філософії.

У визначенні критеріїв оптимізації педагогічного процесу вищих навчальних закладів, насамперед, необхідно відобразити зміст і значення дисциплін, які вивчаються. Спочатку «за відповідними критеріями оцінюються початкові рівні успішності студентів. Наприкінці відбувається порівняння досягнутих результатів із оптимально можливими, зіставлення витрат часу на аудиторну та позааудиторну роботу з припустимими нормативами та тільки після цього доходять висновку щодо ступеня оптимальності здійсненої системи заходів» [4, с. 114]. Стратегії самостійного пізнання стають механізмом, який забезпечує можливість вільної реалізації суб'єктів педагогічного процесу, право вибору особистістю індивідуальної траєкторії професійного розвитку [2, с. 5].

Індивідуалізацію самостійної навчальної діяльності запропоновано розуміти як таку організацію цієї діяльності, за якої індивідуально-типологічні особливості студентів ураховуються на етапах цілепокладання, мотивації, вибору й виконання навчальних завдань, засобів самостійного опрацювання навчального матеріалу, контролю, самоконтролю і самокорекції, що дозволяє забезпечувати досягнення оптимальних навчальних результатів, оволодіння методами самостійної навчальної діяльності та розвиток потенційних можливостей кожного із суб'єктів навчання [3, с. 14].

Для ефективної оптимізації навчального процесу необхідно, насамперед, удосконалити самостійну діяльність студентів. Однак розроблення ґрунтовної теорії вимагає опори на філософсько-наукові та методологічні засади. Розглянемо в контексті філософських категорій проблему самостійної діяльності студентів.

У контексті професійної освіти одиничним може бути самостійна діяльність конкретного студента. Одиничне – це об'єкт у всій сукупності властивих йому ознак, що відрізняють його від усіх інших об'єктів і складових, формують його індивідуальну

якісну й кількісну визначеність. За умови глибшого пізнання схожості однорідних предметів або процесів з'ясовується, що підставою для цього є закономірність існування, зміни і розвитку одиничних предметів у їхніх зв'язку, взаємодії та єдності. У цьому сенсі загальне становить єдність у розмаїтті одного класу предметів і процесів. Предмети можуть мати різні ступені спільності. Якщо загальні властивості й відношення властиві тільки вузьким групам об'єктів, вони особливі. Прикладом такої особливості може бути самостійна освіта студента, тобто фахівця конкретного профілю.

При цьому загальне – професійна освіта – становить двояке відношення: стосовно одиничного (самостійної освіти) професійна освіта становить загальне, а стосовно більшого ступеня спільності (професійної освіти) – особливе, тому оптимізація самостійної освіти студента не існує сама по собі, поза зв'язком з іншим. Вона не може ні виникнути, ні зберегтися, ні змінитися без зв'язку зі загальними тенденціями оптимізації професійної освіти, підготовкою студентів тощо. А ці поняття пов'язані між собою, взаємодіють, перебувають у взаємній залежності, вони повинні мати «точки» зіткнення, бути однорідними, спільними.

Акцентуємо на дуже важливій думці, яка обґрунтовує доцільність дослідження конкретного виду освіти (наприклад, самостійної) у професійній підготовці конкретного профілю фахівця (наприклад, студента). Суто випадкові одиничні відхилення відсіюються й зникають, взаємно погашаючи одне одного, не перетворюючись на загальнозначущі. Загальне розкривається в понятті тільки через віддзеркалення одиничного. Завдяки цьому наукове поняття й утілює в собі розмаїття особливого, а не абстрагується від нього. Наука має справу з узагальненнями й оперує загальними поняттями. Саме завдяки узагальненню встановлюють закони. Водночас загальне виявляється тільки через одиничне. Наприклад, під загальним поняттям «самостійна освіта студента» йдеться про безліч різноманітних фахівців, особистостей, які здобули освіту, але виявляють і використовують її по-різному, залежно від своїх індивідуальних особливостей. Аналогічно викладачі-практики, маючи на меті формування самостійної освіти в студентів, роблять це по-різному, виходячи зі своїх індивідуальних можливостей та уявлень.

Оптимізація самостійної освіти студента залежить не лише від того, які цілі та установки сформовані в межах освітнього процесу. Як викладач-практик, так і вчений, дослідник досягне небагато, навіть може досягти результату, прямо протилежного тому, до якого прагне, якщо він підходитиме в процесі реалізації до ідей самостійної діяльності студента з погляду загального поняття «студент» чи «майбутній студент», тому принцип індивідуалізації має важливе значення під час розроблення, а основне – на етапі впровадження самостійної діяльності в практику.

Причинність найбільш рельєфно виражається саме в самостійно вироблених знаннях. Загальне поняття про причинний і функціональний зв'язки слугує основою для виявлення та пояснення конкретних зв'язків у межах спеціальних чи прикладних знань фахівця. Будь-який наслідок зумовлений взаємодією принаймні двох явищ чи процесів, тому взаємодія і є справжньою причиною наслідку, характер якого визначається природою і станом суб'єктів взаємодії. Лише в найпростіших випадках можна представити причинно-наслідковий зв'язок як односторонню дію.

Зокрема, причиною того чи іншого рівня знань або вмінь студента є його співпраця з викладачем у навчальному процесі, результат їхньої взаємодії. По-іншому розподіляється значущість діяльності студента чи викладача для формування певних знань. Часто така взаємодія зводиться до діяльності викладача, де студентові належить пасивна роль. Така практика нині не схвалюється, але водночас процес переходу на новий рівень співпраці «студент – викладач» тривалий і складний. На наш погляд, переосмислення ролей у цій співпраці особливо актуальне в умовах оптимізації професійної освіти.

Взаємодія явищ, пов'язаних причинно-наслідковим зв'язком, має певну швидкість,

тому не варто чекати миттєвого позитивного результату навіть для найкращих нововведень. Ця теза базується на тому, що між причиною і наслідком існує послідовність у часі: спочатку виникає причина, а за нею настає наслідок.

Для кількісного опису причинних зв'язків явищ застосовують функціональні залежності, за допомогою яких можна виражати закономірні зв'язки співіснуючих властивостей і явищ. У такому разі має місце оборотність, тобто можливість перестановки місцями незалежних змінних функцій між собою, тому треба відрізнити причинні й функціональні зв'язки в процесі самостійної діяльності та акцентувати увагу саме на перших.

Упроваджена в навчальний процес оптимізація освіти може забезпечити позитивний результат або негативний залежно від середовища, у якому вона реалізується. У процесі оптимізації освітніх систем, які належать до систем самоорганізованих, причина їхнього існування виявляється їхнім наслідком. Зокрема, розвиток теорії самостійної діяльності не є лише наслідком вимог практики, а й теорія має зворотний вплив на практику.

Адаптація до навколишнього середовища, орієнтація в ньому та адекватність реакцій на зовнішні дії характерні не тільки для тварин, а й для людини, тому будь-які інновації потребують психологічної готовності до їх упровадження: недостатньо науково обґрунтувати та впровадити провідні ідеї самостійної діяльності студента в навчальний процес, а треба подбати про адаптацію викладачів і студентів до нових підходів у навчанні, забезпечити усвідомлення ними того, що саме оптимізація освіти дає максимальний результат професійної підготовки з мінімальною затратою сил та навчального часу.

Коли пізнання проникає у взаємозв'язки речей, то зв'язок між причиною і наслідком може проявлятися як у формі закономірності (закону), необхідності, так й у випадковості. Закон виражає такий зв'язок між явищами, який у цих умовах здійснюється неодмінно й завжди. Закон вказує також на певні порядок, послідовність, тенденцію розвитку явищ. Зокрема, зміст професійної освіти закономірно розвивається структуризацією, оновленням, доповненням, очищенням від застарілих знань тощо. За допомогою розкриття закономірностей досягається можливість прогнозувати подальший розвиток освіти на основі взаємодії педагогічної теорії і практики. Без виявлення закономірностей практично не можливо розвивати наукові теорії.

Доволі часто випадкові явища в педагогіці оголошують закономірними. Звичайно, вони причинно зумовлені, але від цього не стають необхідними. Оскільки необхідність — це те, що не може в таких умовах не відбутися, вона передбачає розвиток явищ, що неминуче впливає з внутрішніх, істотних зв'язків таких явищ.

Наприклад, оптимізація професійної освіти на сучасному етапі необхідна. Вона впливає із самої сутності та цілей професійної освіти і обов'язково реалізується рано чи пізно, складніше чи простіше. Причина цього полягає у внутрішніх закономірностях розвитку професійної освіти. Водночас будь-яка випадковість містить у собі момент необхідності, так само, як необхідність реалізується через низку випадковостей. Інакше кажучи, випадковості можуть змінити швидкість перебігу певного процесу, створити множинність різновидів загального результату, а іноді настільки включитися в необхідний процес, що самі перетворюються на необхідність. Зауважимо, закономірності в педагогіці мають статистичний характер, тобто не маючи змоги передбачати поведінку окремих елементів педагогічної системи, точно передбачають поведінку її як цілого.

Одним із найважливіших завдань самостійної діяльності студентів є виокремлення закономірностей її оптимізації серед інших випадкових явищ. Останні характеризують суб'єктивні умови реалізації цієї оптимізації на практиці.

Одним із завдань педагогічної науки нині є не лише відкриття можливостей самостійної діяльності, а й цілеспрямовані дії для перетворення цих можливостей

у дійсність. Можливість виражає тенденцію руху певної системи, вона виникає в певній дійсності й реалізується в ній. Водночас чимало формальних можливостей ніколи не перетворюються на дійсність. Реальна можливість узгоджується з об'єктивними законами, які діють у певних умовах.

Розвиток пізнання рухається від поверхневого, видимого до глибокого, часто прихованого – сутності, яка визначає підставу всіх змін, що відбуваються з процесом чи явищем.

Самостійна діяльність студентів за своєю суттю передбачає формування в них довготривалої системи самостійно вироблених знань і вмінь, які забезпечують здатність студента ефективно використовувати їх у професійній діяльності. З цього випливають усі інші її функції, можливості тощо. Водночас ця діяльність як явище є лише зовнішнім виявом сутності оптимізації, формою її прояву в реальному навчальному процесі.

Нерозрізнення цих категорій може призвести до серйозних дидактичних помилок та зайвих труднощів у розвитку освітнього процесу, спотворення самої суті оптимізації, підміни сутності видимістю. А така підміна часто відбувається тому, що, на відміну від суті, яка прихована, явище лежить на поверхні, хоча всі приховані й видимі процеси є складовими єдиного руху.

Як і будь-який об'єкт, освіта складається з елементів, які можуть відрізнятися способом їхнього зв'язку, що характеризує структуру. Тобто кожен об'єкт є певним чином структурно оформленим змістом. Зміст – це те, з чого складається предмет, сукупність істотних властивостей і внутрішніх процесів, які становлять його основу, а форма – це порядок розташування складових елементів змісту, внутрішня організація, завдяки якій його існування – щось якісно визначене.

Зокрема, внутрішня структура самостійної діяльності студента відображає її внутрішні взаємозв'язки, а реалізація цієї діяльності в конкретних навчальних закладах та для конкретних профілів підготовки фахівців презентує зв'язки з іншими компонентами освітнього процесу.

Отже, оптимізацію самостійної освіти студентів як одиничне доцільно науково обґрунтовувати та реалізовувати в навчанні, урахувуючи тісний зв'язок із розвитком професійної освіти як загальним та розвитком самостійної освіти як особливим. Результативність самостійної діяльності, окрім наукового обґрунтування та прогнозування часового інтервалу появи реального результату оптимізації, потребує забезпечення певних умов у середовищі навчання, адаптації до цих умов викладачів і студентів, що дає змогу одержати максимальний результат професійної підготовки з мінімальною затратою сил та навчального часу. Одним із найважливіших завдань самостійної діяльності студентів є виокремлення закономірностей її оптимізації серед інших випадкових явищ. Останні характеризують суб'єктивні умови реалізації цієї оптимізації на практиці. У самостійній діяльності необхідно реалізувати єдність змісту, форми, функції та структури, тому що нівелювання форм оптимізації суттєво гальмує розвиток її змісту, а недооцінення функцій гальмує інноваційні зміни структури освіти, оскільки ефективність формування змісту самостійної освіти зумовлена не лише змістом навчального матеріалу, а й характером його побудови. Самостійна освіта передбачає передусім розуміння внутрішнього її сенсу, розкриття суперечностей тенденцій професіоналізації та професіоналізму в професійній підготовці студентів, і лише ці глибинні процеси дають змогу коректно й ефективно розвивати зовнішній бік самостійної діяльності. Аналіз категорій суті, явища і видимості дає підстави для важливого методологічного висновку: щоб обґрунтувати та ефективно використати в навчанні оптимізацію самостійної освіти, треба розкрити її сутність, вивчити внутрішні процеси, а не зупинятися лише на зовнішньому аспекті явища оптимізації.

До подальших напрямів наукового пошуку відносимо дослідження методологічних засад самостійної діяльності студентів у контексті їхнього історичного розвитку.

Література:

1. Бахрушин В. Оптимізація і «оптимізація» в освіті та управлінні. *Освітня політика: портал громадських експертів*. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/724-optimizatsiya-i-optimizatsiya-v-osviti-ta-upravlinni>
2. Бенера В. Є. Розвиток теорії і практики самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищих закладів освіти України (друга половина XIX – початок ХХІ ст.): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / НАПН України, Ін-т вищої освіти. Київ, 2011. 622 с.
3. Бугра А. В. Дидактичні засади індивідуалізації самостійної навчальної діяльності з математичних дисциплін студентів вищих технічних навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Криворізький пед. ін-т ДВНЗ «Криворізький нац. ун-т». Тернопіль, 2016. 20 с.
4. Ковальчук З. Я. Критерії оптимізації навчання у вищому навчальному закладі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2013. Вип. 23. С. 112–121. Серія «Психологія і педагогіка».
5. Малихін О. В. Організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект: монографія. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. 307 с.
6. Муковіз О. П. Формування вмінь самостійної пізнавальної діяльності у студентів педагогічних ВНЗ засобами інформаційних технологій: монографія. Умань: ПП Жовтий О. О., 2010. 180 с.
7. Солдатенко М. М. Теоретико-методологічні основи розвитку самостійної пізнавальної діяльності майбутнього вчителя: автореф. дис.... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 2007. 40 с.

Tsiupryk A. Ya.

PHILOSOPHICAL AND SCIENTIFIC PREREQUISITES OF OPTIMIZATION OF STUDENTS' INDEPENDENT ACTIVITY IN HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

The article deals with the issues regarding the optimization of higher education which envisages deepening of the content of students' professional training. It is pointed out that mastering the auditory component of knowledge does not allow to ensure the process of their full assimilation by students. The laws of philosophy in terms of pedagogical background of students' independent activity are analyzed. It is found out that only the system of independently-formed knowledge is capable of enhancing whereas the amount of fact knowledge is a dogma. Basic rules of students' independent activity in terms of philosophic categories are singled out (the optimization of students' independent activity is worth implementing in the process of studying taking into account the close connection with the development of professional education as a general idea and the independent education as a particular one; the efficiency of the independent activity, besides scientific grounding and prediction of the time interval of appearing of the real results of optimization, it acquires providing certain conditions in the studying environment, students' and teachers' adaptation to them which enables to get the best result of the professional training with the minimum of time and efforts spent; one of the most important tasks of students' independent activity is highlighting the laws underlying its optimization among other accidental phenomena; in the independent activities of a student it's necessary to implement the unity of content, form, function and structure as neglecting the forms of optimization prevents from the developing of its content and underestimation of the functions prevents from the innovation changes of the structure of education; independent education envisages first of all understanding of its inner sense, clearing up the contradicting tendencies of professionalism in training students which enables the development of the external branch of the independent activity; to provide the background and to use the optimization of independent education it's necessary to reveal its essence, study the inner processes and not to highlight just the external aspect of the phenomenon of optimization).

Key words: an independent activity, a classroom activity, a student, an institution of higher education, optimization, philosophical and scientific prerequisites, laws of philosophy, categories of philosophy.

Дата надходження статті: «25» вересня 2019 р.